

KARA VEBANIN BATI VE DOĞU TOPLUMLARINA ETKİSİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör. Güngör LEVENT MENTEŞE

Kırıkkale Üniversitesi

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

gungorlevent49@windowslive.com

ORCID: 0000 0002 6121 6599

Gönderim Tarihi: 29.04.2020 Kabul Tarihi: 26.05.2020

Alıntı: LEVENT MENTEŞE. G. (2020). Kara Vebanın Batı ve Doğu Toplamlarına Etkisi. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(1), 78-87.

ÖZ: Dünya tarihinin en dehşet verici hastalıklarından biri olan vebanın tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Ölümcül veba salgınları Milattan öncesinde başlamış ve bugün dahi halen bazı bölgelerde nadiren de olsa görülmektedir. Dünyanın hem Batısını hem de Doğusunu bir kısıkaç altına alarak birçok kişinin ölümüne yol açmış olan bu hastalık toplumların siyasal ve sosyal yapılarının değişmesinde büyük etkisi olmuştur. Yüzyıllar boyunca da tarih sahnesinden silinmeyerek dünyanın kaderine yön vermiştir. İnsanlar savaşlar, doğa olayları, kıtlıklarla uğraşmanın yanı sıra veba salgınlarıyla da sürekli yüz yüze kalmışlar ve mücadele etmişlerdir. Artık insanlık ağır veba salgınlarına dur demek için en büyük silah olarak antibiyotik kullanımına başlanmış ve böylece salgının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Çeşitli türleri olan bu hastalığın tam olarak nasıl oluştuğu ve ortaya nasıl çıktığı kesin değildir. Ancak yüzyıllar boyunca insanlar bu hastalığın oluşumunu çeşitli sebeplere dayandırmıştır ve bunu yok etmek için bugünün insanına çözüm yolu olarak kabul edilemeyecek çeşitli tedaviler ve korunma yolları geliştirilmiştir. Ancak yine de bu salgın sebebiyle Avrupa nüfusunun neredeyse yarısına yakınının ölmesi önlenememiştir. Osmanlının da bu hastalığın pençesinde uzun yıllar ağır kayıplar vermiş olduğunu görmekteyiz. Bu makale özellikle bu hastalığın ne zaman başladığı, nasıl yayıldığı ve batı ve doğu toplumlarında nasıl bir iz bıraktığını incelemek maksadıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veba, salgın, kara ölüm, kronoloji, salgın hastalıklar

The Effects Of Plague On West And East Societies

ABSTRACT: The history of the plague, which is one of the most terrifying diseases in the world history, dates back to ancient times. Deadly plague outbreaks started before Christ and are still rarely seen in some regions even today. This disease, which has put both the West and the East of the world under a clamp, has caused the death of many people and has had a great impact on the change of the political and social structures of the societies. It has not been erased from the history scene for centuries and has directed the fate of the world. In addition to dealing with wars, natural events, famines, people have always faced and struggled with plague epidemics. Now, the use of antibiotics as the biggest weapon has been started in order to stop the human plague epidemics and thus the epidemic was tried to be prevented. It is not certain exactly how this disease, which has various types, is formed and how it occurs. However, over the centuries, humans have based on the occurrence of this disease for a variety of reasons, and to treat it, various treatments and ways of prevention have been developed that cannot be considered a solution to today's people. However, almost half of the European population died due to this epidemic. We see that the Ottomans had serious losses in the grip of this disease for many years. This article has been prepared specifically to examine when this disease started, how it spread and how it left a mark in western and eastern societies.

Keywords: Plague, black death, chronology, epidemic, epidemic disease

Veba kelimesi sözlükte "yaralamak, ayıplamak, kusurlu görmek" anlamına gelmektedir (VARLIK N. , Taun, 211, s. 175). Veba Arapça kökenli bir kelimedir. Veba, hasta farelerden insana geçen hem bulaşıcı hem de öldürücü bir mikroptur. Veba insanlar dışında hayvanlarda da görülebilen bir hastalıktır. Sığır vebası veya domuz vebası şeklinde sıralamak mümkündür. Veba kelimesinin anlamı tâün kökündendir ve tâün bazı dilcilere göre bulaşıp yayılan her hastalığın adıdır (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 2475). Veba, tehlikeli bir enfeksiyon hastalığıdır. Bu hastalığın tarihçesi oldukça geçmişe dayanmaktadır. İbn Kayyim el Cevziye'ye göre tâün vebanın bir türüdür ve her tâün vebadır ancak her veba tâün değildir. Bu hastalık İsviçreli Alexandre Yersin (1863-1943) ve Japon Shibasaburo Kitasato 1894 yılında Hong Kong'da patlak veren salgın neticesinde vebaya sebep olan bakteri türünü keşfetmişlerdir (Ferguson, 2011, s. 199). Bu bakteri 25 yıl canlılığını koruyabilen bir basil (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 259) türüdür (Arık, 1991, s. 28). Bu hastalığa sebep olan bakterinin adı (Pesteger/ Yersinia Pestis) ise buluşçusu Fransız bakteriyolog A. Yersin'den ileri gelmektedir. Hastalığın mikrobu ancak 19. yüzyılın sonlarında teşhis edilmiştir (İstek, 2017, s. 175). Bu mikrop, hasta olan kişinin derisi altında biriken kanın deride siyahlıklara, kan ve iltihapla dolu koyu renkli şişliklere yol açmıştır bundan dolayı insanlar tarafından bu hastalık kara ölüm olarak adlandırılmıştır. İnsandan insana bulaşan bu hastalığın belirtilerinin en geç bir hafta içerisinde ya da daha da kısa bir sürede ortaya çıkmaktadır. Bu belirtiler şu şekilde sıralanmaktadır: Titreme, ateş, kusma, baş ve sırt ağrısı, halsizlik, nefes darlığı, kasık ağrısı ve kanamadır. Vebanın farklı

türleri bulunmaktadır. 1) Hıyarcıklı veba (bubonik) türünde hastanın lenf bezinde şişme ile deri altında kanamalar görülmektedir. En yaygın veba türüdür. Vebanın diğer türleri içerisinde 2. Septisemik veba (akciğer) ve 3. Pnömonik adlı veba yer almaktadır. Veba hastalığı, 2007 tarihine kadar üç önemli salgın hastalıktan biri olarak zikredilmiştir. Nihai çözüm olarak vebaya antibiyotik tedavisi uygulanmıştır. Neticesinde de gelişmiş ülkelerin tümünde ve gelişmekte olanların çoğunda yok olduğu gözlemlense de Asya ve Afrika'da az da olsa bazen ortaya çıkmaktadır (Genç, 2011).

Vebanın Tarihi Seyri

Veba, başlamış olduğu tarihten itibaren sürekli yayılmış ve milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Tarih öncesi dönemde yaşamış olan topluluklar hakkında bilgiye ulaşmak için fosil, iskelet kalıntıları ve mağara resimlerinden faydalanılmaktadır. Ancak yazının icadıyla insanlar yaşamış olduğu her türlü bilgiyi sonraki kuşaklara aktarabilme imkânı bulmuştur. Mezopotamya, Sümer, Akad, Babil, Mısır, Çin, Hitit, Hint, Yunan, Roma ve İskenderiye uygarlıkları yazının icadıyla kendilerinde olan hastalıkları kayıt altına alarak diğer topluluklara aktarılmasını sağlamışlardır (Saribaş, 2019, s. 2472). M.Ö 2000'de yazılmış olan Gılgamış Destanı'nda veba hastalığından söz edilmiştir (Kutlu, Duralı, & Teoman, 1973, s. 15). Hatta destanda veba tanrısı Nergal'den de bahsedilmiştir (Kutlu, Duralı, & Teoman, 1973, s. 131). M.Ö 1650'li yıllarda Mısır'da meydana gelmiştir. Hititler döneminde I. Şuppiluliuma'nın (M.Ö 1380-1345) ve ardından oğlu II. Arnuvanda'nın vebadan öldüğü ve vebanın tüm şehre tekrar yayıldığı belirtilmiştir (Akurgal, 2005, s. 85) II. Murşili'nin (M.Ö 1345-1315) birinci veba duasının Genç Tuthaliya (M.Ö 1381-1380) tarihine denk gelmektedir. Bu dua da "Hitit halkının vebadan yıkıldığını yazmaktadır (Akurgal, 2005, s. 79). II. Murşili'nin yapmış olduğu ikinci veba duasının ise M.Ö 1346-1345 tarihleri arasındadır (Akurgal, 2005, s. 82). Akad'lardan kalan ve insanları vebadan koruyacağına inanılan bir nazarlık (M.Ö 800-612) İngiltere'de British Museum'da yer almaktadır (Özdemir, 2005, s. 20).

M.Ö 429 yılında Yunanistan'da meydana gelmiş olan veba salgını binlerce insanın ölümüne yol açmıştır (Reis, 2011). M.Ö 430'da veba salgını, Atina'da halk arasında hızlı bir şekilde yayılmış ve halka büyük bir yıkım yaşatmıştır. Salgın burada iki yıl sürmüştür (Saribaş, 2019, s. 2474) .

Milattan sonraki kayıtlar

Bizans döneminde M.S 80 yılında İmparator Titus zamanında meydana gelen veba salgınının birçok insanın ölümüne sebep olduğu kaydedilmiştir. 164 senesinde Roma'da meydana gelen veba salgını Etiyopya'ya kadar sıçramıştır. 251 yılının sonlarına doğru veba Roma'da tekrar yüzünü göstermiştir (Reis, 2011).

Bu salgın hastalık ortaya çıktığı ilkçağdan itibaren günümüze kadar birçok kez meydana gelmiş olsa da toplumlara en çok etkilediği üç ayrı tarihten bahsedilmektedir. İlk olarak M.S 541'de başlayan ve Jüstinyen Vebası olarak zikredilen salgına, İmparator İustianos'un adından esinlenerek bu isim atfedilmiştir. Jüstinyen vebası olarak adlandırılan bu salgın İskenderiye'de ortaya çıkmış ve 542 tarihinde tahıl taşıyan gemiler vasıtasıyla İstanbul'da da yayılmıştır. Mısır'da da yüzünü gösteren bu acımasız salgın, özellikle Akdeniz kıyılarını etkisi altına almıştır. Kuzey Afrika, Filistin, Suriye ve ardından İstanbul, İtalya ve Galya ile Germania bölgelerinde sekizinci yüzyılın ortalarına kadar tesirini sürdürmüştür. Bu yıkıcı salgında yaklaşık olarak 100 milyon insanın hayatını kaybetmiş olduğu ileri sürülmektedir (Saribaş, 2019, s. 1856) ve bu hastalık İslâm'ın doğduğu ve yayıldığı bölgelere kadar sirayet etmiştir (Varlık, Taun, 211, s. 176). 628 yılında İran'da veba salgını meydana gelmiştir. 638-639 yılları arasında Şam bölgesinde veba salgını gözlemlenmiştir. 713 ve 725 yıllarında Bizans'ta veba olmuştur. 745-749'lü yılları arasında Bizans'ta meydana gelen vebadan ölenlerin sayısının 200.000 civarı olduğu belirtilmiştir. 754 senesinde Irak ve Musul dolaylarında salgın ortaya çıkmıştır. 964 senesinde Tarsus'ta veba salgını olmuştur.

1042-1049 yılları içerisinde Arabistan (Mekke), Irak (Musul), El-Cezire, Suriye; Mısır ve diğer yerlerde bu afetler tekrar ortaya çıkmıştır (Arık, 1991, s. 41).

1056'da Yunanistan'da veba salgını baş göstermiştir ve bu salgın özellikle Cezire bölgesinde daha şiddetli hissedilmiştir. Burada 400.000 kişinin öldüğünü, batıda ise, çok sayıda insanın bu salgından hayatını kaybettiğini belirtilmiştir (Arık, 1991, s. 40)

İstanbul'da 1078 yılında büyük bir salgın yaşanmıştır. Meydana gelen bu salgında yaklaşık 160.000 insanın dört ay içerisinde ölmüştür. Yine 1098 yılında Kilikya bölgesine de bu hastalığın sirayet ettiği belirtilmektedir (Arık, 1991, s. 43).

I. Haçlı Seferi (1096-1099): Haçlılar Antakya'yı ele geçirmeyi başarmış ancak havanın ısınması ve ordunun yıpranmış olması salgın hastalığın orduda daha hızlı bir şekilde yayılmasına sebebiyet vermiştir. Haçlılar zorunlu olarak Antakya da bir süre konaklanmıştır (Çelikal, 2019, s. 15). Hatta açlık ve salgın neticesinde 500.000 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (Arık, 1991, s. 44). III. Haçlı Seferi (1189-1192) esnasında 1000 Haçlı askeri vebadan hayatını kaybetmiştir (Arık, 1991, s. 51). Çocukların Haçlı Seferleri (1202-1204): Konstantinopolis'in fethinin ardından Kudüs'teki Latin İmparatorluğu çok zorlu bir süreçten geçmekte ve yine bu dönemde kıtlık ve veba salgını ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Çelikal, 2019, s. 53). V. Haçlı Seferi (1217-1221): Veba bu savaş sürecinde de önemli rol oynamıştır ve binlerce insan hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Çelikal, 2019, s. 90). VIII. haçlı seferi (1271-1272): Yine tekrarlanan veba salgını orduya ağır bir darbe vurmuştur. Hatta Fransa Kralı IX. St. Louis'nin de bu salgın neticesinde ölmüştür (Çelikal, 2019, s. 96).

1243-1244 yılları arasında Malatya'da veba salgını gerçekleşmiştir ve şehrin ölümlerle dolmuştur (Arık, 1991, s. 53). 1270-1272 yılları arasında Fransa Kralı, yeni bir Haçlı Seferine çıkmıştır ancak Tunus seferi esnasında Kral ve ordusunun yarısı, veba salgını nedeniyle hayatlarını kaybetmiştir. 1282 yılında Irak'ta meydana gelen salgın neticesinde ise Anadolu'ya yakın olan bölgelerde de bu salgın hissedilmiştir (Reis, 2011).

1340'da nüfus 76 milyon iken, 1450 tarihinde ise nüfus 50 milyon olarak kaydedilmiştir. (Genç, 2011, s. 132). 1347-1353 yılları arasında meydana gelen salgın İkinci Büyük Veba Salgını ya da Kara Ölüm diye anılmıştır. 1348 yılı salgınının ardından İtalya'da ve Güney Avrupa'da 30 milyon köylünün öldüğü belirtilmiştir (Saribaş, 2019, s. 1856). 1349-1352 tarihleri arasında Viyana'da meydana gelen salgında yaklaşık 40.000 kişi ölmüştür (İstek, 2017, s. 178). Papa IV. Clementin memurlarının tahminlerine göre; Doğu Asya'dan kaynaklanan veba salgınında, Avrupa'da tahmini olarak toplam 23.840.000 insan hayatını kaybetmiştir. Bu rakam, bütün Avrupa nüfusunun % 31'ine denk gelmektedir. 1347-1351 tarihleri arasında toparlanmaya çalışan bu bölge kötü sağlık koşullarının etkisi altında olduğu ve toparlanamadığı belirtilmektedir. 1411 yılında dahi halen Batı Avrupa'nın bu durumu atlatamadığına da işaret edilmiştir (Ferguson, 2011, s. 31).

1357-1358'de ve 1361'de İskenderiye; 1359-1361 Venedik; 1360-1361 Cenova; 1361'de Ragusa'da veba salgınları meydana gelmiştir (Varlık, 2017, s. 156).

1362'de Trabzon, Girit, Kıbrıs, Limni ve Mora'da tekrar nüfuz etmiştir. 1376 senesinde Girit bu salgından büyük acılar yaşamıştır (Varlık, 2017, s. 157). 1390'larda salgın, Venedik ve Ragusa'da yeniden etkisini hissettirmiştir (Varlık, 2017, s. 158). 1400'de Koron bölgesinde görülen salgın 1401 yılında Korfu Adası'na sirayet etmiştir. 1409 yılında İstanbul'u etkisi altına alan vebada 10.000 civarına kişi ölmüştür (Varlık, 2017, s. 159). 1429'da Bursa'da meydana gelen veba salgınında çok sayıda kişi ölmüştür. 1429-1430, 1444 tarihlerinde Kahire'de de yeni veba salgınları meydana gelmiştir. 1466-1467'de İstanbul'da günde ortalama 600 kişinin bu hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiş olduğu bildirilmiştir. 15. yüzyılın sonunda İstanbul'un nüfusu 100.000'e yaklaşmış ve 1467 yılında meydana gelen veba salgınları sebebiyle nüfusun en az yarısı bu hastalık neticesinde hayatını kaybetmiştir. Veba şehirde tam yedi sene hüküm sürmüştür (Turna, 2011, s. 12). 1464'te Bosna- Hersek ve bir yıl sonra da salgın yılının yaz mevsiminde Makedonya ve Trakya bölgelerinin tamamını etkisi altına almıştır (Varlık, 2017, s. 180). 1478'de Venedik'te de salgın olmuştur. Veba, 1492'de Arabistan, Şam ve Halep'te görülmüştür. Yine aynı yılda İstanbul şehrini etkisi altına almış ve 1 ayda, tahmini olarak 56.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Yine Mısır, Suriye ve Arabistan'ı etkisi altına almış olan bu kanlı salgın neticesinde günde ortalama 1.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Reis, 2011).

Osmanlı arşiv kaynaklarında 1501 yılının Haziran ayında Azerbaycan'ın Şirvan ovasında meydana gelen salgın kayıt altına alınmıştır. İstanbul'da 1501'in yazında başlayıp Ekim ayına kadar 25.000 kişinin ölümüne sebep olan salgın 1502 yılına kadar devam etmiştir (Varlık, 2017, s. 190). İstanbul'da veba çok kez sahneye çıkmış ve birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. İstanbul'da 1539, 1573, 1576, 1578, 1591 ve 1596 yıllarında tekrar tekrar görülmüştür. 1591 ve 1592 yıllarında yaşanan bu salgında yaklaşık 325 bin kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (Turna, 2011, s. 12). 1548 tarihinde Selanik bölgesinde meydana gelen salgında günlük 314 kişinin öldüğü nakledilmiştir (Varlık, 2017, s. 321). 1552-1568 yıllarında Kuzey Afrika'nın liman şehirlerinde de yayılmıştır (Varlık, 2017, s. 229). 1563 tarihinde meydana gelen kara ölümden İngiltere'de yaklaşık olarak 80.000 kişi ölmüştür (Reis, 2011).

1565 yılında veba yeniden Trabzon'da da açığa çıkmıştır (Varlık, 2017, s. 231). 1570'te Moskova'da 200.000 yakın kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. 1575 - 1576 yılları arasında Venedik'te 50.000 kişi, Messina'da ise 40.000 kişinin öldüğü belirtilmektedir. 1557'den başlayıp 1652'ye kadar etkisini sürdüren vebadan dolayı Barcelona'da yaşayan halkın tamamına yakını yok olmuştur. 1581'de Roma'da tahmini 60.000 kişinin hayatını kaybetmiştir. 1592-1593 yıllarında Londra'da 10.675 kişi ölmüştür (Reis, 2011)

İstanbul'da 1615, 1617, 1620, 1637, 1650, 1655 yıllarında tekrar ortaya çıkmıştır. 1625 yılında Londra'da 35.000; 1628 Lyon'da 50.000; 1630 Milano'da 60.000; 1630 Verona'da 30.000; 1631 Venedik'te 46.000; 1651 Barselona'da 20.000; 1656 Napoli'de 150.000; 1657 Cenova'da 60.000 kişi hayatını kaybetmiştir. 1629 yılında İtalya ve Venedik'te başlayan ve 1629-1631 yıllarında etkisini daha da artıran salgın neticesinde nüfusun yarıya yakını yok olmuştur. 1661 Prag'da 83.000 kişi vebadan telef olmuştur (Reis, 2011). 1665-1666 yıllarında Büyük Londra Salgınında (Varlık, 2017, s. 118) 70.000; 1672 Fransa'da 60.000 insan hayata gözlerini kapamışlardır. 1679 yılında meydana gelen salgın 1349 yılında görülen kara vebaya benzetilmektedir. Şehirde hayat durmuş ve Viyana'yı terk edebilenler çevre şehirlere gitmişlerdir. Kraliyet ailesinin de Marien-Zell ve Prag'a göç ettiği belirtilmektedir. Şehri terk edemeyip burada kalanlar ise bu salgından büyük oranda etkilenmişlerdir (Reis, 2011). Adı geçen salgından yalnızca dört sene sonra meydana gelen 2. Viyana Kuşatması (Osmanlı kuşatması) da Viyana toplumu üzerinde o zamana kadarki yaşadıkları felaketleri tekrar yaşatan bir tablo halini aldığı vurgulanmaktadır (İstek, 2017, s. 198). Viyana'da yaşanan bu salgın neticesinde 76.000 kişi ölmüştür. 1695-1696'lı yıllar arasında Kahire'de çok sayıda insan ölmüştür.

1705, 1726, 1778 yılları arasında yaşanan salgında İstanbul yaklaşık 240.000 kişiye veda etmiştir. 1713, 1720, 1724, 1762, 1781 yıllarında Selanik'te tahmini 100.000 kişi ölmüştür. 1709, 1724, 1759, 1760, 1765, 1784, 1788'lerde İzmir'de ölüm oranı yaklaşık 90.000 kişiye ulaşmıştır. 1718 de Boğdan, Eflak, Belgrad'da salgın meydana gelmiştir. 1720'de Milano'da 50.000; 1720-1722'de Fransa'da 100.000; 1729, 1743, 1761, 1762, 1787 yıllarında Halep'te 100.000; 1743'te Messina'da 28.000; 1759 İskenderiye'de 13.000 kişi vefat etmiştir. 1770 senesinde Moskova salgınında çok sayıda kişi ölmüştür. 1783 tarihinde Saraybosna'da 16.000; 1784-85/ 1791-92 yıllarında Kahire'de 70-100.000 civarında kişi hayatını kaybetmiştir (Reis, 2011). Napolyon'un 1792 yılında Mısır'ı fethetmek için harekete geçmiş olduğunu ancak askerleri arasında da vebanın yayılmasından dolayı Napolyon'un amacına ulaşamamış olduğu nakledilmektedir (Çolak, 2008, s. 157-158).

Üçüncü olarak bilinen salgın ise "Bombay Vebası"dır. Bu salgın 19. yüzyılın ikinci yarısında "Güneydoğu Asya' b

ölgesinden bütün dünyayı etkisi altına alan ve 20. yüzyılın ortalarına" kadar hâkim olmuştur. Salgın Ön Asya ve Akdeniz bölgesine kadar sirayet etmiştir (Saribaş, 2019, s. 1856). 1812'deki veba salgınında İstanbul'da 150.000 kişi ölmüştür (Varlık, 2017, s. 56). 1812, 1837 yıllarında İzmir'de 35.000 ölüm gerçekleşmiştir. 1813-1818 yıllarında Bosna-Hersek'te salgın meydana gelmiştir. 1814 ve 1837 tarihlerinde Selanik'te vebadan ölenlerin sayısı 20.000'e yaklaşmıştır. 1835-1839'lü yıllar arasında Osmanlı Rumeli bölgesinde salgın yaşanmıştır. 1837 senesinde Bulgaristan'da 86.000 ölümün meydana geldiği kayıtlara geçmiştir. 1837-1840 tarihleri arasında Trabzon'u oldukça etkileyecek bir salgın yaşanmıştır ve ardından, Kars civarına ve Ahıska'ya kadar yayılmıştır. 1840 yılında Erzurum'un pek çok köyüne bu hastalık yayılır. 1841 yılının Ocak ayında Erzurum ilinde bu hastalık sona ermiş olsa da aynı yılın Mayıs ayında tekrar ortaya çıkar ve salgın Bitlis'e kadar yayılır. Yaşanan bu salgında 2 ay zarfında 30.000 ölüm meydana geldiği ileri sürülmüştür. 1827 tarihinde Halep'te 20.000; 1813, 1835 yıllarında İskenderiye'de 19.000; 1801, 1813, 1835 yıllarında Kahire'de 88.000 ölüm vakası yaşanmıştır. 1894-1900 yılları içerisinde Çin ve Hindistan'da vebadan 3.000.000 kişi ölmüştür. 1905 yılında Hindistan'da 940.000; 1907'de Hindistan'da 1.300.000; 1909-1918 tarihleri arasında Çin ve Hindistan'da 1.500.000 kişi hayatını kaybetmiştir. 1920'lerde Hindistan'da bu hastalıktan dolayı 2.000.000 kişi ölmüştür. Yukarıda verilmiş olan verilerden yola çıkarak 1898 yılından 1948 yılına kadar Hindistan'da 13.000.000 kişinin bu hastalıktan dolayı ölmüş olduğu bilgisine ulaşmaktayız (Reis, 2011).

1935 senesinde Uganda'da vebadan 2.000 kişi ölmüştür. 1980-1994 yılları arasında Dünya'da toplam 18.739 veba vakasının meydana geldiği ve bu vakalar içerisinde 1.852'sinin ölümle sonuçlandığı bildirilmiştir. 1992 yılında Vietnam, Tanzanya, Madagaskar, Peru ve Zaire'de 1758 veba vakası yaşanmış ve bunlardan 198'i hayatını kaybetmiştir. Yine 1994'te Hindistan'da 3.000'den fazla vebalı hastanın olduğu belirtilmiştir ancak bunlardan yalnızca 50 kişinin bu hastalıktan öldüğü açıklanmıştır. Dünya Sağlık

Örgütü'nün verilerine göre 1989-2003 yılları arasında, 25 ülkeden toplam 38.359 veba vakası (yılıda yaklaşık 2.557 vaka) meydana gelmiştir ve bunlardan %7'sinin öldüğü belirtilmiştir. Vakaların %80'inden fazlası (31.273) Afrika'dan olduğu ve bunlardan yaklaşık %14'ü (5449) Asya'dan, geri kalan 1.637 vakanın ise, Amerika'dan olduğu bildirilmiştir (Reis, 2011). Kaynakların verilerine dayanarak veba salgınlarının ortalama her on yılda bir her bölgede yeniden harekete geçtiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz bu hareketlenmede en büyük rolü deniz ticaretinin oynadığı yadsınamaz bir gerçektir.

Vebanın Yayılma Serüveni

"Bir yerde veba olduğunu işittiğiniz zaman o yere, onun üzerine gitmeyiniz. Ve bulunduğunuz yerde veba zuhur edince de, oradan kaçarak o yerden çıkmayınız (Buhârî, 2013, s. 194).

Ortaçağ Avrupa'sında vebanın yayılma sebebi olarak; Veba hastalığının nedenlerinin uzun süre bilinmemesi, hastalığın oluşunun din olgusuna dayandırılması, insanların bu hastalığa tıbbi çözümler bulmak yerine, kilise merkezli çözüm arayışına yönlendirilmiş olmasıdır. Veba karşısında rahiplerin, vaizlerin ve kardinallerin her hangi bir çözüm bulamaması ve dönemin hekimlerininse bu hastalığın ciddiyetini tam anlamamış olmalarından dolayı salgın gittikçe daha da yayılmıştır (İstek, 2017, s. 175). Yahudilerin kuyuları zehirlemesinden dolayı bu hastalığın olduğuna dair bir inanış hâkim olmuştur. Ayrıca havada oluşan kötü kokulardan oluştuğu da ileri sürülmüştür. Ancak bilimsel saptamalarla bu hastalığın bir mikrop olduğu ve böylece hızlı bir şekilde yayıldığı vurgulanmıştır (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 164). Veba hastalığının yayılmasında iki sıçan türü oldukça etkilidir. İustinianus vebasası ve kara veba salgınlarında etkin rol oynayan kara sıçan (*Rattus rattus*) ve üçüncü veba salgınına sebep olan sıçan ise boz sıçan (*Rattus norvegicus*)dır (Varlık, 2017, s. 40). Hastalığa sebep olan pirelerin hayatta kalabilmeleri ve çoğalabilmeleri için uygun mevsimsel şartların olması gerekmektedir. Havanın soğuması ve nem oranının azalması olumsuz etkilerken havaların ısınması ve nemin daha yoğun olduğu zamanlarda olumlu etkide bulunmaktadır. Sıcak ve nemli havalarda hıyarcıklı veba türünün yayılma alanı daha geniş çaplıdır ve birçok kişiye bulaşmaktadır (Genç, 2011, s. 132). Ancak ortamda rutubet %40 oranından fazla ise pire ve larvalarının hayatta kalma oranlarının daha düşük olduğu ve yaşam alanlarının kısıtlandığı ileri sürülmüştür (Varlık, 2017, s. 52). Vebanın ilk olarak Asya'da çıkmış olduğuna ve tüm dünyaya bu bölgeden yayıldığına dair bir sav öne sürülmektedir. İncelemiş olduğumuz kaynaklar da vebanın ilk olarak Çin'de ortaya çıktığı ardından Baykal gölü ve Aşağı Volga civarına yayıldığı belirtilmektedir.

XIII. yy. deki insanların yoğun bir şekilde çoğalma istekleri bulunmaktadır. Ancak insanlar tarafından temizlik önemsenmemekte ve bu kavram toplumsal değerler içerisinde yer almamaktadır. Hatta bazı kilise çevreleri kirliliği bir tür kutsallık özelliği olarak kabul etmektedir. Din görevlilerinin çoğunun ellerini dahi yıkamadıkları ve uzun süre banyo yapmaktan kaçındıkları ileri sürülmektedir. Yine bu dönemde, insanların kendilerini sıcak tutmak için kalın yünlü kıyafetler giydiklerini, üşümek için birlikte yattıklarını ve bunlara karşın nadiren banyo yaptıkları söylenmektedir (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 63). 1346 tarihinde henüz çözülememiş bir hastalığın Altın Ordu topraklarında yayıldığı ve çok sayıda insanın ölümüne sebep olduğu aktarılmıştır (Varlık, 2017, s. 132). Yine aynı tarihte Moğol ordularının Kırım Kefe'deki Ceneviz kolonisini kuşattıkları zaman vebadan ölen insanları mancınıklarla şehre fırlattıklarını ve böylece Kefe bölgesine vebanın ulaştığı vurgulanmaktadır (Genç, 2011, s. 132). Böylece Moğollar Cenevizlilere karşı bu hastalığı biyolojik silah olarak kullanmışlardır. Bu olayın ardından kurtulabilen Cenevizliler, vebanın kendilerine bulaştığını bilemeden kendi ülkelerine bu hastalığı taşımışlardır. Artık bu hastalık İtalya merkezli tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Yayılan bu salgınla Avrupa'da 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Sarıbaş, 2019, s. 1856). Kefe o dönem Avrupa'sının tüccarlarının uğrak merkezi olmasından dolayı veba salgınında en büyük rolü oynamış olduğu gözler önüne serilmiştir. Kefe'ye ticaret için gelen on iki Ceneviz gemisi buradan almış olduğu malları Sicilya'nın Messina limanına getirmesinin ardından hastalık tüm Avrupa'ya ulaşmıştır. Ancak Henry Kington'a göre veba ilk olarak Hindistan'da görülmüştür ardından Küçük Asya'da oradan da 1347 yılının Ekim ayında ise Sicilya'ya ulaştığı ve tüm İtalya'yı abluka altına almıştır. Kaynakta verilmiş başka bir ifadeye göre veba 1347 Eylül ayında Messina'ya ulaşmış ve Kasım ayında Marsilya'ya yayılmıştır. Nisan ayında ticaret gemileri aracılığıyla Güney İngiltere'ye, İrlanda'ya, Ağustos ayı civarında Paris'e ve Eylül'de ise Londra'ya kadar ulaşmıştır. 1349 yılının yaz mevsiminde meydana gelen salgın da Londra, Norveç, Danimarka ve Almanya'ya kadar ulaşmıştır. Yine aynı yıl içerisinde Portekiz, Avusturya ve Macaristan da vebadan etkilenmiştir. 1350 yılının yaz mevsiminin başlamasıyla Lübec'den İsveç ve Baltık liman kentlerine, Almanya ve kuzey Polonya'ya kadar sirayet etmiştir. 1351 yılında Courland ve Belarus (bugünün Litvanya'sı) olarak belirtilen bu bölgelere kadar ulaşmıştır. 1352 yılında ise Rusya'ya yayıldığı vurgulanmaktadır

(Genç, 2011, s. 132). 1404 yılında yapılan bilimsel veriler vebanın Tuna Nehri üzerinde yapılan ticaretten kaynaklandığını ve buradan Budin'e ulaştığını ortaya koymuştur. Bu bölgeye ticaret için gelen Türk, Bulgar, Raitzen (Romanya'da bir bölge) ve Yunanlı tüccarların gözetim altında tutulması gerektiği vurgulanmıştır (İstek, 2017, s. 179).

İnsanların ortalama yaşam sürelerinin oldukça kısa olması ve genç yaşta hayatlarını kaybetmeleri neticesinde "Sağlık dönüşümü" planlaması yapılmıştır. Bu süreç Batı Avrupa'da 1770'li ve 1890'lı yılları kapsamaktadır. Ortalama insan ömrünü uzatmaya çalışma planlamasında Danimarka'nın bu sıralamada başlarda olduğu ve İspanya'nın ise gerilerde kaldığı belirtilmektedir. I. Dünya savaşı öncesi Avrupa'da genel sağlık ve temizlik konusuyla ilgili ilerlemeler yaşanmıştır ve bunun akabinde de bu salgınlara karşı aşular oluşturulmuştur (Ferguson, 2011, s. 176). Bu çalışmalar neticesinde artık hastalıkla ilgili ileri sürülen tahminsel ibareler yerini bilimsel verilere bırakmıştır. Böylelikle hastalığın fare ve benzeri kemirgenlere konan mikroplu pirelerin bu hayvanlar ölünce en yakın kan kaynağına yani insanlara yönelmesiyle oluştuğu ispatlanabilmiş ve buna yönelik çalışmalara olanak sağlanmıştır. Önceleri hastalığın tedavisine yönelik penicilin kullanılmış hastanın yaşama şansı yüzde elli iken 1937 yılında ise varılan noktada artık erken başlanan antibiyotik tedavisi ile hastanın yaşama şansı %90'lara çıkmıştır (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 165)

Osmanlı Devleti'nde Veba

Osmanlı devletinin kuruluş tarihinden itibaren genel olarak bakıldığında devletin yükselme çağına kadar veba hastalığına ait bilgiler neredeyse yoktur ve kaynaklarda neredeyse böyle bir hastalık yer almamaktadır (Varlık, 2017, s. 91). Bu konu hakkında herhangi bir bilgi olmaması ayrı bir araştırma alanı gerektirmektedir. Acaba Osmanlı'da o dönemde bu hastalık mı yok yoksa bu hastalığın tanısını mı konulmamıştır ya da o dönemin uzmanları buna ait bilgi vermeyi uygun mu görmemişlerdir? 1348 yılında Karesi Bey'inin oğlunun ölümünün vebadan olduğu ve Bursa'da defnedildiğine dair not tutulmuştur (Varlık, 2017, s. 137). Herhalde Bursa'da vebadan ölen tek kişi Karesi Bey'in oğlu olmamıştır. 1402 yılında Osmanlıların Timurlular'a karşı savaşta yenilmesinin ardından 1403 yılının bahar aylarında Anadolu coğrafyasında hem kıtlık yaşanmıştır hem de veba salgını şiddetlenmiştir. Bu salgının ana etkeninin Timur'un ordusuyla birlikte Anadolu'ya geldiği ileri sürülmektedir (Turna, 2011, s. 9). Yenilginin ardından I. Bayezid'in oğlu Yusuf'un Bizans'ta vebadan öldüğü belirtilmiştir (Varlık, 2017, s. 160).

Yine Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da salgın olması sebebiyle Balkanlar'da ordusuyla birlikte sürekli seyahat halinde olduğu belirtilmektedir (Özdemir, 2005, s. 30). Osmanlı Devleti'nin yer aldığı jeopolitik konumunun etkisiyle her üç kıtayı da birbirine bağlayan rotalar üzerinde yer alması sebebiyle Osmanlı'yı hem Avrupa hem de Asya kökenli salgın hastalıklara karşı savunmasız bırakmaktadır. Osmanlı'da salgınla ilgili çeşitli hurafeler yer almaktadır. Osmanlı topraklarında kuyruklu yıldızla vebanın ilişkilendirilmesi kabul görülmüştür ve 1577'de İstanbul'da kuyruklu yıldızın görülmesinin akabinde İstanbul rasathanesi kapatılmıştır. Ay ve güneş tutulmaları gibi gökyüzünde meydana gelen olayların akabinde bu hastalığın ortaya çıktığı ve yayıldığına inanılmıştır. Hatta depremlerden sonra da salgınların ortaya çıktığı öne sürülmüştür (Varlık, 2017, s. 78-79). Yine bu hastalığın kıyamet alametlerinden biri olduğuna dair rivayetler de öne sürülmüştür (Varlık, 2017, s. 260). Vebayı önlemek için Osmanlılar XVIII. yüzyılda özellikle Avrupalı devletler ve konsolosların yoğun tepkisiyle karşılaşmış ve bunun üzerine belli önlemler almaya çalışmıştır. Ancak bu önlemlerin yeterli olmadığı ve bilinçli yapılmadığı da yaşanan salgın ile gözler önüne serilmektedir. Hatta 1820 yılında İstanbul'da yaşanan veba, sur kapıları dışına yerleştirilen görevlilerin sadece surdan mezarlara götürülmek için çıkan tabutları saymaya çalıştıkları ve yatsı ezanından sonra minarelerde "sure-î ahkâf" okunduğu belirtilmektedir. Osmanlı bu hastalığı "kıran" adı ile ifade etmiştir (Özdemir, 2005, s. 30). Yaşanan bu acı tecrübelerin neticesinde alınan önlemlerle 1840'lardan sonra ise salgınların sayısının ve yıkıcılığının daha az olması için büyük gayretler sarf edildiği vurgulanmaktadır (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 165). Ancak 1894'te tekrardan gün yüzüne çıkan veba salgınının yaklaşık bir yarım yüzyıl devam ettiği ve çok sayıda insanın ölümüne sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır (Çalışkan, Eyicil, & Ahmet, 2019, s. 1292).

Osmanlılar karantina sistemi için dezenfeksiyon, mezarlıkların şehir dışında oluşturulması, yurtdışından yabancı uzmanların getirilmesi ve yetişmiş sağlık personelinin ihtiyacı karşılaması için artırılması gibi uygulamalar ve sağlıkta kurumsal modernleşme çabaları, Osmanlı'nın yıkılışına kadar dönem dönem ortaya çıkan veba salgınlarının yıkım tahribini azaltmasına ve giderek yayılımın azalmasına çok önemli katkıları olmuştur. Ancak toplumda vebanın etkisinin azaldığına dair bir algı oluşturulmaya çalışılsa da

vebanın vermiş olduğu psikolojik bunalımlar, toplumsal ve ekonomik zararları sürmüştür (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 168). Vebayı önlemek için halk arasında alternatif tıp yöntemine başvurulmuştur. Hastalık sonucu insanın vücudunda oluşan bazı şiş ve kabarcıklar ustura ile çizilmekte ve ardından “şişe çekme” işlemiyle kanın bu kısımlardan akıtılmasına yardımcı olunduğu ileri sürülmektedir. Bu hastalık neticesinde oluşmuş olan yumruları tedavi etmek için “kil-i ermeni” denilen gülsuyu ve merhemler sürülmektedir. Hatta ateş üstünde bulunan bir kazanın veya tencerenin alt kısmında oluşan “kara” denilen isler vücudun vebalı bölgelerine sürülmektedir. Çakmak taşı ateşte kızdırılarak bir bez içinde yaralı yerlere konulmakta ve akabinde sülük kullanılarak o bölgeden iltihap çekilerek tedavi edilmektedir (Turna, 2011, s. 20). Tarih uzmanları olan Panzac ve Lowry’a göre, Osmanlıların Allah’ın iradesine karşı gelme korkusuyla veba hastalığını önlemek ya da hafifletmek için tıbbi önlemlere sıcak bakmadıklarını ileri sürmüşlerdir (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 169). Osmanlı hekimleri vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu söyleseler de ulemaya göre hastalığın bulaşıcı olmadığı ancak Allah’ın böyle hastalıklarla kullarını sınamak için gönderdiği afetlerden biri olduğunu ileri sürmektedirler. Hatta önlem almaya çalışmanın da “küfür” sayılabileceği tezini savunmaktadırlar (Özdemir, 2005, s. 18). Ancak Osmanlılar salgını önlemek için tıbbi tedbirlere yönelmek zorunda olduklarını gerek uyararak gerekse baskı yöntemiyle uygulamışlardır. Önlemler birçok Avrupa devletine nazaran oldukça geç bir tarihte alınmış olmasına karşın Osmanlı Devleti’nde karantina usulünün hayata geçirilmesi, vebanın etkisini yitirmesine yol açmıştır (Ayar, Kılıç, & Yunus, 2017, s. 171).

Veba Nasıl Önlenir?

Eski Yunan ve Roma dönemlerinde veba hastalığının meydana gelen bölgedeki kötü hava şartlarından kaynaklandığını bundan dolayı temiz havanın olabileceği yüksek yerlerde yaşanılması gerektiği ve ortamda bulunan temiz hava aracılığıyla evlerde bu mikrobun yaşama olanağının olamayacağı inancı hâkimdir. Yine evleri arınık edebilmek için sirke, sandal ağacı ve gül suyu kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Vebanın salgın haline dönüşme kapasitesinin yüksek olması ve oldukça faal olmasından dolayı bu hastalık tek bir kişide dahi ortaya çıkmış olsa da zaman kaybedilmeden salgın taramasının yapılması zorunlu olmalıdır. Vebanın yayılmış olduğu bölgelerden tecrit edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 68). İtalya bu duruma örnek gösterilebilir. Burada veba salgınlarıyla büyük zayıflıklar yaşanmış olduğundan dolayı resmi talimatlarla veba kurbanlarının eşyaları ve yatakları gömülmüş, evlerinin her tarafı dumanla arınık edilmiş ve sirkeyle temizlenmiştir. Vebadan ölenlerin cenaze törenleri sağlık heyetleri tarafından şehir dışında yapılmıştır. Vebanın tekrar ortaya çıkmasını önlemek için yasalar düzenlenmiştir. Bu yasalar ise; İnsanların şehir dışına çıkmalarının belirli kurallara bağlandığının ve çok mecburi durumlarda ancak şehir dışına çıkışlarına izin verildiği ileri sürülmektedir (Genç, 2011, s. 130). Veba salgınından etkilenmiş ülkelerle ticaret durdurulmuş ve oralardan bir kişinin gelmesi ya da kendi ülkelerinden birinin oralara gitmesi engellenmiştir. Veba salgınından etkilenmemiş olan bölgeler içerisinde İspanya’da Galicia, Hollanda, İzlanda, Bohemya, Finlandiya, Galıçya ve Grönland yer almaktadır (Genç, 2011, s. 132).

Veba hastalığının kanlı etkileri neticesinde insanlar doğaya karşı daha temkinli olması gerektiğini öğrenmiştir. Veba, yönetimlerin salgınlara karşı korunmada merkezî ve disiplinli önlemler almasını zorunlu hale getirmiştir. Sağlık hizmetlerinin konumu toplumlarda büyük bir öneme sahip olmuştur. Kan aldırma yöntemiyle bu hastalıktan korunmaya çalışılmıştır. Veba hastalığı tedavisi anlatılan eserlerde hastaya merhem, şurup, yakı vb. ilaçlar kullanılması gerektiğini ve hasta olan kişinin yiyecek ve içeceğine dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Tedavi amaçlı tiryaklar (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 2359) hazırlanıp kullanılmıştır. Yine 1350 yılında, Paris sokaklarında domuzlar artık eskisi gibi dolaşmadıkları belirtilmiştir. 1356 yılında ilk kanalizasyon sistemi oluşturulmuştur. Karantina sistemi ilk olarak 1377 senesinde Adriyatik kıyısındaki Ragusa şehrinde oluşturulmuştur. Ayrıca Doğu’dan gelen bütün gemilerin mürettebatı ve eşyaları da limanlarda karantina mantığıyla tecrit edilmiştir. Karantina süresi kırk gün olarak belirlenmiştir. Veba hastalığı toplumda statü farkı gözetmeksizin bölgede bulunan herkese bulaşabilmektedir. Bunlar içerisinde hekimler, ölü kaldırıncılar, mezar kazıncılar, ev bekçileri ve tütsücüler de yer almaktadırlar. İlk halk sağlığı uzmanları, bu hastalığa karşı halkı uyarmanın yanı sıra sert tedbirlere de başvurmuşlardır. Bunlardan bazıları ticareti yasaklama, hastaları tecrit etme, ölüleri gömme, evleri ilaçlama, vebadan ölenlerin eşyalarını yakma ve sokakları kapatma, bu hastalıktan dolayı işbirliği yapmayanları tutuklama yetkilerine sahip olmuşlardır (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 68). Vebanın artmaya başladığı zamanlarda memurlar vebadan ölmüş olanları oldukça en hızlı bir şekilde arabalara koyup, şehrin kapısı önünde açılmış olan “Veba Çukuru”na atmışlardır. Ancak vebadan ölenlerin çoğalmasıyla evlerin

ve sokakların cesetlerle dolmuş olması da vebanın şiddetini daha da artırmıştır. Hem Avrupa hem İslâm ülkeleri bu salgın hastalık karşısında savunmasız kaldıkları için vebaya karşı aynı türden önleyici ya da tedavi edici yöntemler uygulamışlardır. Bu hastalığın çözümü için Astrolojiye ve büyüye yönelmişlerdir (Varlık, 211, s. 176).

Ancak vebanın olumsuz yanlarının yanı sıra olumlu yanları da olduğu göze çarpmaktadır. Doğanın insanlar tarafından tahrip edilmediği ve doğada tahribatin oldukça azaldığı söylenebilir. Salgınlardan dolayı nüfus artışının neredeyse azalması, feodalizmi devirmesi, kent mimarisini değiştirdiği, hastalığı önlemek için toplumu temizliğe yönlendirdiği ve ormanların zarar görmediği vurgulamaktadır (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 66).

Vebanın Toplumda Etkisi

Tarihi seyir içerisinde meydana gelen bu korkunç pandemilerin toplumların hayatlarında geniş çaplı etkilerde bulunmuş olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Pandemilerin oluşturmuş olduğu etkiler üç ana başlık altında verilmektedir. 1- Demografik, 2- Sosyal, 3- Ekonomik

Demografik Etki ve Sonuçlar

Veba salgınları M.Ö'sine kadar uzanmaktadır. Ortaya çıktığı tarihten itibaren toplumların yaşayış tarzına yön vermiştir. Salgınlar neticesinde oluşan daha yüksek meblağlara karşı fiyatları düşürmek için ücretleri düzenleyen Fransa'daki 1351 tarihli Kraliyet Emirnamesi ile İngiltere'de 1350 tarihli İşçi Nizamnamesi oluşturulmuştur (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 75). Ölüm oranlarının yüksek olması mezarlıklarda yer bulunamamasına ve ölümlerin zorunlu olarak üst üste bırakılmasına neden olmuştur. Bu durumda kötü kokulara yol açtığı için mezarlıkların şehrin dışında oluşturulmasına izin verilmiştir. Sahipsizlerin ve yoksulların mezarları on metre derinlikte ve isimsiz olmuştur. Venedik'te nüfus kaybının aşırı olmasından dolayı güç kaybı yaşanılmaması için bölgesine gelen kişilere vatandaşlık hakkı tanımıştır (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 76). Veba salgınlarının yıkıcı tahribatları tarım alanını da etkilemiştir. Ekim ve dikimin yapılamaması nedeniyle kıtlıklar baş göstermiş ve insanlar daha da çaresizleşmiştir. Birçok bölge de olduğu gibi Afrika'nın şehirlerinde de gündelik hayat neredeyse durmuş ve insanlar sürekli salgından ölenlerin cenaze işleriyle meşgul olmuşlardır. Ölümleri kefenlemek için malzemeler tükenmiş, mezar kazıcılar ise yüksek fiyatlar istemiştir. İmamların ve müezzinlerin çoğu hayatını kaybetmesi neticesinde camiler kapanmaya başlamıştır. (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 76). Salgınlar genel dünya nüfusu üzerinde olumsuz bir rol üstlenmişlerdir. Bu konuya ilişkin 2004 yılında Veba hastalığından dolayı yaşanan ölüm oranları, Avrupa'nın bütününe olan etkisini gözler önüne sermektedir.

Ekonomik Etki ve Sonuçlar

Veba, başladığı ve yayıldığı andan itibaren ekonomik durumu çıkmaza sokmuş ve değişikliklere uğratmıştır. İlk olarak feodalizme yıkıcı darbesini vurmuştur. Çok sayıda insanın ölmesinden dolayı tarımda çalışacak kişi sayısı azalmıştır. Toprak sahipleri de çalışanların ücretlerini zorunlu olarak artırmıştır. Derebeyleri eski güçlerini ve zenginliklerini kaybetmişlerdir. Avrupa'da nüfusun azalması tüccarları dünyanın başka yerlerine arayışlara yönlendirmiştir. Yayılmış olduğu bölgelerde sadece ticareti etkilememiştir aynı zamanda hem tarıma hem de hayvancılığa da darbe vurmuştur (Arık, 1991, s. 32). Veba salgınları, hizmet sektörünü de etkilemiş olup de fiyat artışlarına sebebiyet vermiştir. Hekimler, hastalığın bulaşma riskine karşın hizmetlerine devam etmişlerdir ve iki katı fiyat almışlardır. Çok sayıda hekimde bu sebeple hayatını kaybetmiştir (Karaimamoğlu, 2016, s. 597). Salgınlardan dolayı birçok meslek erbabını ölmesi alanlarında uzman olmayan insanların yerlerine geçmiştir. Onlarında ürettikleri mal ve hizmetin de kalitesinin düşük oluşuna neden olmuştur (Karaimamoğlu, 2016, s. 598).

Demografik daralma tüketimi azaltmış, kiralari da düşürmüştür. Kara Ölümden dolayı işçi fiyatlarının ve ücretlerinin artışı hayatta kalan insanların durumlarını daha yaşanılır hale getirmiştir. Tüketici nüfusun azalmasından dolayı tahıl fiyatları düşmüştür. Veba salgınları Avrupa'da oluşan güç savaşlarını ve siyasal etkinlik girişimlerini etkilemiştir. Devletlerin gücünü oluşturan askeri kapasite zayıflamış ve orduyu etkilemiştir (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 79-80).

Sosyal Etki ve Sonuçlar

Veba sosyal hayatı büyük çaplı etkilemiş ve toplumsal huzur son derece bozulmuştur. Avrupa'da, 14. ve 15. yüzyılda köylü isyanları meydana gelmiştir. Köylülerin ve serflerin özgürleşmesinde Kara Ölümün etkisi oldukça fazladır. Artık köylünün emeği büyük önem arz etmektedir. (Özden, Özmat, & Mustafa,

2014, s. 80). Kilisenin bu hastalık karşısında çözümsüz kalması insanlar tarafından kilise önemini kaybetmiştir. Aile bireylerinin ölümüyle, aile yapısında da bozulmalar yaşanmıştır. Veba, insan faaliyetlerini kısıtladığı için doğa yenilenmeye başlamıştır (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 79-80). Veba insanları duygusal bir çöküntü yaşatmanın yanı sıra yalnızlaşmasına da sebep olmuştur. Birçok kişi hastalığın kendilerine bulaşma korkusuyla akrabalarını ve yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır (Karaimamoğlu, 2016, s. 602). İnsanlar bu hastalıktan kurtulmak için buldukları bölgeleri terk etmeye başlamışlardır. Veba, geçici veya daimi göç hareketlerini hızlandırmıştır. Yaşanan bu göç neticesinde de toplumda kargaşa ve düzensizliğe yol açmıştır (ARIK, 1991, s. 57). Toplumlar salgın hastalıkları yok etmek için temizlik adabını öğrenmek zorunda kalmışlardır (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014, s. 63). (Özden, Özmat, & Mustafa, 2014).

Sonuç

Tarih öncesi dönemden 19. yüzyılın sonlarına kadar her an aktif olan veba salgınları çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur ve batı ve doğu toplumlarını bir kısaç altına almıştır Kara ölüm dünyanın başına gelmiş en büyük felakettir. Toplumları sosyal, ekonomik, dinsel ve hayat standartları açısından etkilemiştir. Tüm dünyayı etkisi altına almış olan bu hastalık bazı yerlerde nüfus azalmasına sebep olurken bazı yerlerde de nüfusu tamamen yok etmiştir. Bu öncelikle vebanın en büyük darbesi inanç sistemine olmuştur. Salgının ilahi bir cezalandırma için verildiği tüm toplumlarda yaygın bir kanı haline dönüşmüştür. Bu bağlamda kara ölüm tanrısal bir öfkedir. Çözümsüz kalan Avrupalı din adamlarının ve kiliselerin saygınlığı azalmıştır. Bu hastalığın tesiriyle gerek kara gerekse deniz ticareti de durmuştur. Vebanın yol açtığı ölümler yalnızca esnaf olan kimseler arasında değil aynı zamanda tüketiciler arasında da yoğun olarak yaşanmıştır. Şehir esnafı, meslektaşlarının cenazesini kaldırmaktan neredeyse dükkânlarını açmaya fırsat bulamayarak ya zarar etmişler ya da fazla kar elde edememişlerdir. Vebanın hızlı bir şekilde yayılmasında çevre koşulları, iklim ve hava vb. gibi faktörler rol oynamışlardır. Kuraklık, susuzluk, kıtlık, açlık gibi diğer doğal felaketler ise salgınların oluşup gelişmesinde kolaylaştırıcı unsurlar olarak büyük etken olmuşlardır. Salgından dolayı toplumsal karışıklık ve düzensizlikler yaşanmıştır. Ordular içinde gerek asker ve gerekse hayvanlarda baş gösteren salgınlar, askeri operasyonların, seferlerin sonuçlarının alınmasına da mani olmuştur. Askeri başarının getireceği muhtemel siyasi gelişme ve sonuçları da etkilemiş olması yadsınamaz bir durumdur. Topluluklar bu ağır hastalığın varoluşunu çeşitli sebeplere dayandırmıştır. Salgınlar, nüfus kaybı ile birlikte ekonomik ve sosyal açıdan toplumda büyük bir tahribata neden olurken; bulaşıcılık ve bulaşıcılığın önlenmesi fikrinin gelişmesi, açılması gibi noktalarda koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesine yönelik atılan adımlara ön ayak olmuştur. Nitekim veba ile mücadele düzleminde yetersiz kalındığından hareketle devlet kurumları zamanla gerekli tedbirleri almak üzere bilinçli bir tavır sergilemişlerdir. Örneğin modern dönemde artık bulaşıcı hastalıkların toplumsal ağ içindeki dolaşımına engel olmak için karantina uygulamasına gidildiği görülmektedir. Veba hastalığında artık hızlı ve bilinçli tanı araçlarının ve yöntemlerinin geliştirilmesiyle bu hastalığın artık kendine yaşam alanı bulması önlenmeye çalışılmıştır. Bazı araştırmacılar, veba olmasaydı, Avrupa'da nüfus artışının dört yüzyıl önce başlayacağını ve belki de açlığın nüfus artışının önlenmesinde vebanın yerini alacağını iddia etmiş olsalar da sonuçta bu rolü üstlenen veba olmuştur. Kaldırım taşlarının döşenmesinin ardından hastalığa sebep olan bu hayvanın hareket alanı kısıtlanmıştır. Evlere içme sularının ulaştırılması ve yine bu su kanallarının temizliğinin teftiş edilmesi, suların kirletilmesinin yasaklanması şehrin sağlıklı ve temiz olmasının önemsenmesi bu hastalığın tekrar gün yüzüne çıkma olasılıklarını azaltmaktadır. 1820'lere doğru ise vebanın salgın hastalıklar arasındaki konumuna dâhil olmuş olan başka bir katil hastalık olarak Kolera ortaya çıkmıştır ve dünyayı etkisi altına almıştır (TURNA, 2011, s. 15). Sonuç olarak her uygarlık, tarihin farklı dönemlerinde kendi öldürücü hastalığını var etmiştir. Günümüzde ise bütün dünyayı etkisi altına almış olan Covid-19 salgını yaşanmaktadır. Bütün dünyada gözlemlenen bu hastalığın dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın her yaşta insana bulaştığı ve hayatı felç ettiği aşikârdır. Bu hastalığın etkisini yok etmek için halen aşı çalışmaları yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak.
- Arık, F. Ş. (1991). Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15 (26), 27-57.
- Ayar Kılıç, M., & Yunus. (2017). Osmanlı'da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17 (2), s. 163-181.
- Buhârî, "Tıb", 30. (2013). *Kütüb-i Sitte*. İstanbul: Nesil.
- Çalışkan, Eyicil, A., & Ahmet. (2019). XVIII. Ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), s. 1289-1319.
- Çelikal, Ş. (2019). Jacob Isidor Mombert'in "Haçlıların Kısa Tarihi" Adlı Eserindeki Sonraki Haçlı Seferlerinin Değerlendirilmesi. Batman: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, K. (2008). Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali Ve Tahliyesi. *Saü Fen Edebiyat Dergisi*, 2, 141-183.
- Ferguson, N. (2011). *Civilisation The West and the Rest*. England: Penguin Group.
- Genç, Ö. (2011). Kara Ölüm:1348 Veba Salgını Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri. *Tarih Okulu* (10), 123-150.
- Gümüş, T. T. (2011). *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (1), s. 139-164. https://tr.qwe.wiki/wiki/Waldemar_Haffkine#References. (tarih yok).
- İstek, E. (2017). Avrupa'da Veba Salgını Ve Salgında Din Faktörü (Viyana Örneği). *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (62), 173-204.
- Karaimamoğlu, T. (2016). Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere'sine etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (37), S. 591-610.
- Gılgamış Destanı*. (1973). (Kutlu, S. Duralı, & Teoman, Çev.) İstanbul: Hürriyet.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıktan Ölümler 1914-1918*. Ankara: Atatürk Kültür Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özden, Özmat, K., & Mustafa. (2014). Salgın Ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik Ve Ekonomik Sonuçları. *Dergipark*, 5 (12), S. 60-87.
- Reis, M. (2011). *yaklaşansaat.com*. http://www.yaklasansaat.com/eski_kavimler/yaklasansaat/tarih_bonyunca_veba_taun.asp. adresinden alınmıştır
- Sarıbaş, S. (2019). Biyolojik Silahlar: Marina Fiorato'nun Şifacı Romanında Veba Hastalığını Biyolojik Ajan Olarak Kurgulaması Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* (39), S. 1854-1863.
- Sarıbaş, S. (2019). Geçmişten Günümüze Veba Hastalığı Ve Kolektif Bilinç: "Çağımızın Vebası" Söyleminin Kökenler. *Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi* (42), S. 2470-2485.
- Turna, N. (2011). İstanbul Un Veba İle İmtihanı: 1811- 1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum Ve Ekonomi. *Studies Of The Ottoman Domain*, 1 (1), 1-42.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Veba*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Varlık, N. (2017). *Akdeniz Dünyasında Ve Osmanlılarda Veba 1347 - 1600*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Varlık, N. (211). Taun. *Tdv İslâm Araştırmaları Merkezi*, XI, S. 175-177.